

Ekici, Hasan (2018). "Hasan Hilmî Edirnevî Divanı ve Divanı'nda Ayet İktibasları".
Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, C. 19, S. 35, s.
621-644.

DOI: 10.21550/sosbilder.399243

HASAN HİLMÎ EDİRNEVÎ DİVANI VE DİVANI'NDA AYET İKTİBASLARI*

Hasan EKİCİ**

Gönderim Tarihi: Şubat 2018

Kabul Tarihi: Mart 2018

ÖZET

XIX. yüzyıl şairlerinden Hasan Hilmî Edirnevî'nin Divan'ında na't türünde 343 şiir vardır. Şair, "Divanı'nda" birkaç şiir haricinde redif olarak "yâ Resûla'llâh", vezin olarak da "mefâ'îlün / mefâ'îlün / mefâ'îlün / mefâ'îlün" kalıbını kullanmıştır. Divanı'ndaki şiirlerden hareketle onun şekilden ziyade manaya önem verdiği söylenebilir. Ayrıca şiirlerinde tasavvufla ilgili terimlere sıkça yer veren Hasan Hilmî Edirnevî'de tasavvufun -özellikle Nakşibendî tarikatının- etkisi olduğu görülmektedir. Klasik Türk edebiyatının beslendiği temel kaynaklardan biri Kur'an-ı Kerim'dir. Hasan Hilmî Edirnevî, eserini kaleme alırken ayetlerden iktibaslar yapma yoluyla bu kaynaktan çokça istifade etmiştir. Ayetler, lafzen, manen ve telmih yoluyla iktibas edilmiştir. Şair, ayet iktibaslarını söylemek istediği konuya uygun olarak seçmiş, bu yöntemle şiirlerindeki manayı kuvvetlendirmek istemiştir. Bu çalışma, iki bölümden oluşmaktadır: Birinci bölümde Hasan Hilmî Edirnevî'nin Divan'ı tanıtılacak, ikinci bölümde ise şiirlerdeki ayet iktibasları ile bunların beyitlerde kullanımına örnekler verilecektir. Böylece ayet iktibaslarının şairin düşünce dünyasında nasıl şekil bulduğu ortaya konulmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Hasan Hilmî Edirnevî, Divan, na't, ayet, iktibas

* Bu makale, 'Hasan Hilmî Edirnevî Divanı (İnceleme-Metin)' isimli yüksek lisans tezinden geliştirilerek oluşturulmuştur.

** Dr. Öğr. Üyesi, Aksaray Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, hasanekici0202@gmail.com

Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi
Uludağ University Faculty of Arts and Sciences Journal of Social Sciences
Cilt: 19 Sayı: 35 / Volume: 19 Issue: 35

Hasan Hilmi Edirnevi's Divan and His Divan's Verse Quotes

ABSTRACT

There are 343 poems which are kind of na't in Divan of Hasan Hilmi Edirnevi who is one of XIX. century poets. The poet as a redif other than a few poems in Divan has used "yâ Resûla'llâh" as a redif on his Divan, except a few poems, as a vezin "mefâ'ilün / mefâ'ilün / mefâ'ilün / mefâ'ilün" too. It can be said that the poetry of his Divan gives importance meaning rather than form. It is also seen that the strong influence of mysticism in Hasan Hilmî Edirnevî, which often includes the terms related to mysticism in his poems, is particularly the influence of the Naqshbandi sect. One of the sources of Islamic culture nurtured by classical Turkish literature is the Qur'an. Hasan Hilmî Edirnevî frequently took advantage of this source by making quotes from verses while keeping his work. The verses have been quoted through literal, semantic and reference. The poet has selected the quotations of the verses in accordance with the subject he wants to say, and intends to strengthen meaning in his poetry by this method. This study consists of two parts: In the first part, Divan, which is written by Hasan Hilmî Edirnevî, will be introduced, in the second part, there will be given examples of literary quotations in this work and examples of their use in couplets. Thus, it will be tried to show how the quotations of verses are shaped in the poet's world of thought.

Key words: *Hasan Hilmî Edirnevî, Divan, na't, verse, quotes*

Giriş

Kendisine çeşitli ad ve sıfatlar yakıştırılmış, altı asır boyunca kesintisiz devam edebilmek gibi müstesna bir hüviyet ve varlık göstermiş Klasik Türk edebiyatı, Anadolu sahasında XIII. asırda dinî-tasavvufî ve didaktik bir mihverde varlığını göstermeye başlamıştır (Akün 2013: 25-37). Bu sahada manzum eser yazan şairler, şiirlerini genellikle "Divan" adı verilen kitapta toplamışlardır. Şairler, bu eserlerini kaleme alırken birtakım kaynaklardan istifade etmişlerdir. Bu kaynaklar arasında Kur'an ayetleri, hadisler, dinî ilimler (tefsir, kelim, fıkıh vs.), İslam tarihi, tasavvuf, İran mitolojisi, tarihî, efsanevî olaylar ve kişiler, çağın ilimleri (kimya, simya, hikmet, hey'et, felsefe, tıp, astronomi vs.), Türk millî kültürü (gelenek, görenek, günlük olaylar vs.) ile bu edebiyatın ana malzemesi olan dil yer almıştır (Pala 1989: 135-136).

Klasik Türk edebiyatının ana kaynaklarının başında Kur'ân-ı Kerîm yer almaktadır. Şairler, Kur'ân-ı Kerîm'den daha çok ıktibas yoluyla istifade etmişlerdir. İktibas, bir şair veya yazarın ifadeyi süsleyip manayı kuvvetlendirmek amacıyla ayet ve hadislerden bir kısmından alıntılar yaparak eserine almasıdır (Demirci 2011: 115). Ayet ıktibasları genel olarak üç açıdan değerlendirilerek tasnif edilmiştir: İlk tasnif, ayetlerin aynen alınıp alınmaması ile ilgili, ikinci tasnif ayetlerin asıl anlamlarının kastedilip edilmemesi ile ilgili, üçüncü tasnif ise ayetlerin şekil yönünden ele alınması ile ilgilidir. Divanlarda sıklıkla istifade edilen Kur'ân ıktibasları şu şekilde tasnif edilebilir (Keleş 2016: 28-33):

Tablo 1: Kaynaklarda Ayet İktibaslarının Sınıflandırılması

Sıra No	Tasnif	İktibas Çeşitleri	
1	Ayetlerin aynen alınıp alınmaması	Tam İktibas	Nakıs İktibas
2	Ayetlerin asıl anlamlarının kastedilmesi / kastedilmemesi	Müstahsen İktibas a. Ahsen İktibas b. Hasen İktibas	Müstehcen İktibas
3	Şekil yönünden	Lafzî İktibas	Mealen İktibas

Ayet ıktibaslarının sıkça kullanıldığı türlerden biri de na'tlardır. Lügatte bir şeyi methederek, överek anlatma, vasıflandırma anlamlarına gelen na't kelimesi Arapça kökenli olup çoğulu "nu'ût"tur (Canım 2012: 173). Na'tlarda Hz. Peygamber'in risaleti, mucizeleri, hicreti, din yolunda çektiği eziyetler gibi konular ele alınır (Pala 1989: 381). Dinî-tasavvufî şiirler yazan Tekke şairleri, Hz. Muhammed'in yaşantısını ve sözlerini kendilerine rehber edinmişler ve şiirlerinde ona olan hislerini dile getirmişlerdir. On dokuzuncu yüzyılda tekke kültürüyle yetişen şairlerden biri olan Hasan Hilmî Edirnevî tamamı na'tlardan oluşan *Divan*'ında Hz. Peygamber'e olan sevgisini dile getirirken sıklıkla kullandığı ayet ıktibaslarıyla sözünü teyit etmektedir.

İki kısımdan oluşan bu çalışmada, Hasan Hilmî Edirnevî *Divan*'ı ve *Divanı*'nda geçen ayet ıktibasları ele alınmıştır. İlk kısımda şairin *Divan*'ı tanıtılmış, ikinci kısımda ise *Divan*'da geçen ayet ıktibasları ele alınmış ve bu ayetler sûre isimlerine göre tasnif edilmiştir. *Divan*'dan yapılan alıntılar

yüksek lisans tezimizden (Ekici 2010) alınmıştır. Sayfa ya da varak ve beyit numaraları alıntılardan sonra ayraç içinde verilmiştir.

1. Hasan Hilmî Edirnevî

XIX. yüzyılda yaşayan Hasan Hilmî, aslen Edirnelidir. Kaynaklarda şairin hayatına dair yeterli bilgi mevcut değildir. Doğum ve vefat tarihi hakkında da herhangi bir bilgiye rastlanılmamıştır. Şairin hayatına ait tek bilgi, “*Divanı'nın*” sonuna eklediği 27 beyitlik manzum biyografisidir. Manzum biyografideki bilgiler, *Türk Dünyası Edebiyatçıları Ansiklopedisi* adlı eserde de bulunmaktadır. Hasan Hilmî, Edirne Sancağına bağlı Hasköy ilçesinin Salman köyündendir. Babasının adı Ferhat, annesinin adı Hazal Hanım'dır. Babası tarafından tahsil için H. 1286-M.1869/1870 yılında İstanbul'a gönderilmiştir. On sekiz yıl Fatih'te eğitim gören Hasan Hilmî daha sonra burada kürsî şeyhliği yapmıştır. Manzum biyografisinde Celalettin ve Gülizar adında iki çocuğunun olduğunu belirten şair, çocuklarının ölümü üzerine derin acılar çektiğini ifade etmektedir. Hasan Hilmî Edirnevî'nin II. Abdülhamid dönemi şairlerinden olduğu söylenebilir:

*Şerî'at tahtına mâlik sahîh Sultân Hamîd Gâzî
Hasan Hilmî muhib dâ'î 'adâlet yâ Resûla'llâh (243/3)*

Şiirlerinde Hasan Hilmî mahlası kullanan şair, şiir tekniği yönünden zayıftır. Şiirlerinde pek çok aruz hataları görülmektedir. Kimi beyitlerde argo sözcüklere yer veren şair, kâfirler ve münafıklar için de ağır ifadeler kullanmıştır. Kimi zaman sıra dışı teşbihler yapan şair, muhabbeti süte; şeriatı da süt veren cömert bir ineğe benzetmiştir.

*Muhabbet bir mübârek süddür yâ Resûla'llâh¹
Şerî'at bir inek hakka cömerddir yâ Resûla'llâh (145/1)*

Şair kimi şiirlerinde orijinal ifadeler kullanmıştır. Marifet, gönülde açılan çiçeğe, gönül kuşu ise gülüp oynayan köçeğe benzetilmiştir.

*Açıldı ma'rifet dilde çiçek mi yâ Resûla'llâh
Gönül mürğî güler oynar köçek mi yâ Resûla'llâh (154/1)*

¹ Beytin ilk mısrasında vezin bozuktur.

Hasan Hilmî Edirnevî'nin şu ana kadar bilinen tek eseri *Divan*'ıdır. *Divanı*'nda birkaçı dışında bütün şiirlerde “*yâ Resûla'llâh*” redifi seçilmiştir. Hz. Peygamber'e duyduğu sevgiyi, muhabbeti dile getirmek için şiir söyleyen Hasan Hilmî, bu muhabbeti çeşitli teşbih ve tasvirlerle günlük konuşmaların yer aldığı basit ve anlaşılır bir dille ifade etmektedir. Şairin şiirlerinde mahallîleşme akımının yansımaları açıkça görülmektedir (Ekici 2010: 10-15).

2. Hasan Hilmî Edirnevî Divan'ı

2.1. Eserin Tanıtımı

Başlık, söz başları, rakamlar kırmızı mürekkepledir. Kahverengi meşin sırtlı, kırmızı kâğıt kaplı, mıklebli mukavva cilt içindedir. İçinde 343 na't, sonda 92^a-95^b'de şairin kendi hattıyla, manzum biyografisi yazılıdır. 91^a'da şairin mührü basılıdır.

Tablo 2: *Yazma Nüsha Hakkında Genel Bilgiler*

Sıra No	GENEL BİLGİLER	
1	Arşiv Numarası	06 Mil Yz A 1908
2	Yazar Adı	Hasan Hilmî (1312/1895)
3	Müstensih	Müellif Hattı
4	Dili	Türkçe
5	İstinsah Tarihi Hicrî-Miladî	1312 (1895)
6	Bulunduğu Yer	Milli Kütüphane Ankara
7	Koleksiyon	Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu
8	Dvd Numarası	930

Tablo 3: *Yazma Nüshanın Özellikleri*

Sıra No	ÖZELLİKLERİ	
1	Boyut (Dış-İç)	210x135-135x85 mm.
2	Yaprak	95
3	Satır	11
4	Yazı Türü	Harekeli Talik
5	Kâğıt türü	Nohudî cedit İstanbul
6	Şiir Sayısı	343

2.2. Muhteva ve Şekil Özellikleri

Hasan Hilmî Edirnevî *Divan*'ı, 343 şiirden oluşan bir na't mecmuasıdır. *Divan*'da mukaddime, tevhid ve münacâttan sonra na't bölümü bulunmaktadır.

Hasan Hilmî *Divanı*'nda yer alan na'tların bir kısmında sosyal konular “yâ Resûla'llâh” redifiyle dile getirilmiştir. Herhalde şair “yâ Resûla'llâh” ifadesini tek tip vezin kullanımı açısından kolaylık olsun diye sürekli kullanmıştır. Bu durum Hasan Hilmî'nin şiir tekniği ve vezin açısından zayıf bir şair olduğunu göstermektedir (Ekici 2010: 17).

Hasan Hilmî, *Divan*'ına “İştîyâku'l-‘aşk ‘alâ muhabbeti'n-Nebiyi salla'llâhu te'âlâ 'aleyhi ve sellem” ibaresi ile giriş yapmıştır. Ayrıca her şiirinde “Na't-ı şerîf 'ale'n-Nebiyi salla'llâhu te'âlâ 'aleyhi ve sellem” başlığını kullanmıştır.

Tablo 4: *Divandaki Şiirlerin Beyit Sayısına Göre Dağılımı*

Sıra No	Şiirler	Sayısı
1	3 beyitlik	253
2	4 beyitlik	36
3	5 beyitlik	23
4	6 beyitlik	10
5	7 beyitlik	9
6	8 beyitlik	5
7	9 beyitlik	4
8	10 beyitlik	1
9	11 beyitlik	1
10	20 beyitlik	1

Yukarıdaki tabloda görüldüğü üzere şairin 343 şiirinde ağırlıklı olarak üç beyitlik şiirlerin kullanıldığı görülmektedir. Bu şiirler şekilsel olarak değil de içerik olarak kaside nazım şekliyle yazılmıştır. *Divan*'daki şiirler, belli bir nazım şekliyle adlandırılmamıştır.

Tablo 5: Şiirlerin Vezinlerine Göre Dağılımı

BAHİR	VEZİN	Na't	Manzum Biyografi	Diğer	TOPLAM	%
Hezec	Mefâ'îlün / Mefâ'îlün / Mefâ'îlün/ Mefâ'îlün	340	-	2	342	97,7
Remel	Fâ'ilâtün / Fâ'ilâtün / Fâ'ilâtün/ Fâ'îlün	3	1	4	8	2,3
TOPLAM		343	1	6	350	%100

Hasan Hilmî Edirnevî, birkaç şiir hariç genelde hezec bahrinden “mefâ'îlün / mefâ'îlün / mefâ'îlün / mefâ'îlün” veznini kullanmıştır. Şairin kullandığı mahlas olan “Hasan Hilmî”nin ve hemen bütün şiirlerinde seçtiği “yâ Resûla'llâh” redifinin “mefâ'îlün” cüzüne uygunluğunun bu vezni çok kullanmasında etken olduğu düşünülebilir (Ekici 2010: 20).

3. Ayet İktibasları

Klasik Türk şiirinde na'tların başlıca özelliklerinden biri de birçok ayet ve hadis iktibasını içermesidir. Na't türünde eser yazan her şair Hz. Muhammed'i tavsif ederken tabii olarak sıkça ayet ve hadislerden iktibaslar yapmıştır. Hasan Hilmî Edirnevî *Divanı*'ndaki na'tlarda da bu iktibaslar görülmektedir. Şair, sûre isimleri vererek ya da ayetlerden lafzen, manen ve telmih yoluyla iktibaslar yaparak beytin anlamını kuvvetlendirmeye çalışmıştır. Şair "Ve'l-fecr", "Yâsîn", "Tâhâ" ve "Kevser" gibi ifadelerle hem ait oldukları ayetlere hem de bu isimle anılan sûrelere gönderme yapmıştır. Bu tür iktibaslar Hasan Hilmî Edirnevî'nin Kur'ân ayetlerinden faydalanma metodları olarak yer almaktadır.

Tablo 6: Hasan Hilmî Edirnevî Divanı'ndaki Ayet ve Sûre İktibasları

Sıra No	Kur'ân'dan İktibas (Ayet)	Sûre Adı
1	32	4

Sûre bakımından Hasan Hilmî *Divanı*'na bakıldığında Bakara Sûresi en çok iktibas edilen sûre olmuştur. İncelenen *Divan*'da toplamda 27 sûreden 32 ayet lafzen, manen ve telmih yoluyla iktibas edilmiştir. “Ve'l-fecr”, “Yâsîn”, “Tâhâ” ve “Kevser Sûreleri isim olarak geçmektedir.

Bu bölümde Hasan Hilmî Edirnevî *Divanı*'ndaki ayetler, Kur'ân-ı Kerîm'deki sûre adlarına göre alfabetik olarak sınıflandırılmış, her biri hakkında önce kısa bilgi verilmiş, sonra alıntılar yapıldığı ayetlerin anlamları yazılmıştır ve iktibasların geçtiği şiirlere örnekler verilmiştir. *Divan*'da geçen ayet iktibaslarından birer beyit örnek alınmıştır.

3.1. Lafzî Ayet İktibasları

Şiirlerde ya da düz yazılarda manayı kuvvetlendirmek, güzelleştirmek amacıyla ayet metninden bir parça alınmasına lafzî iktibas denilmektedir (Keleş 2016: 30). Hasan Hilmî *Divanı*'nda geçen ayetlerin çoğunluğu lafzen iktibas edilmiştir.

3.1.1 A'raf Sûresi²

Klasik Türk şiiri metinlerinde sıklıkla iktibas edilen len terânî (لَنْ) (تَرْبِيئِي) ayeti, "Sen beni göremezsin." anlamındadır. Bu ayette Hz. Musa'nın Allah'ı görme isteği kıssasına telmih vardır. Tasavvufta "len terânî" aşılması zor engelleri sembolize eder.

"Musa, tayin ettiğimiz vakitte bizimle buluşmağa gelip de Rabbi ona konuşunca: "Rabbim, bana görün, sana bakayım!" dedi. (Rabbi) buyurdu ki: "Sen beni göremezsin; fakat dağa bak, eğer o yerinde durursa, sen de beni göreceksin!" (A'raf 7: 143).

Hakikatte âşiklar, korku ile ümit arasında olmalı, uygun olmayan istek ve davranışlardan kaçınmalıdır. Allah'ın tecellisi (görünmesi) maddî âlemde imkânsızdır. Hz. Musa'nın Allah'ı görme isteğine karşılık verilen cevap "len terânî" (beni göremezsin) ayetidir.

*Hasan Hilmî hakikat Hak celâlî haşyetu'llâhdır
Tecellî len terânî kibriyâdır yâ Resûla'llâh (123/3)*

Kur'ân-ı Kerîm'de birçok ayette "ilâ yevmi'l-kıyâmeti" (إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ) ayeti geçmektedir. Bu ifade "kıyamet gününe kadar" anlamına gelmektedir. Bu ibare, Kur'ân'da lafız olarak çok yerde geçer: (Al-i İmrân 3/55; Nisa 4/87; Mâide 5/14, 64; En'âm 6/12).

² Çalışmamızda geçen ayetlerin mealleri için şu kaynak kullanılmıştır: Süleyman Ateş (1975) *Kur'ân-ı Kerim ve Yüce Meali*. Ankara: Kılıç Kitabevi.

“Rabbin, “Elbette ta kıyamet gününe kadar onlara azabın en kötüsünü yapacak kimseler gönderecektir!” diye ilan etmişti. Doğrusu, Rabbin çabuk ceza verendir ve O, çok bağışlayan, çok esirgeyendir.” (A‘râf 7: 167).

Allah’a ait sıfatların mahiyeti ancak muhabbet yoluyla idrak edilebilir.

Ulûm-i evvelîn âhir muhabbetle olur zâhir

İlâ yevmi’l-cezâdârı me’âli yâ Resûla’llâh (258/2)

Elestü bi-rabbikum (أَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ) ayeti "Ben sizin Rabbiniz değil miyim?" anlamına gelmektedir.

“Rabbin, Âdemoğullarından, onların bellerinden zürriyetlerini almış ve: "Ben sizin Rabbiniz değil miyim?" diye onları kendilerine şahid tutmuştu. "Evet, (buna) şahidiz!" dediler. Kıyamet günü "Biz bundan habersizdik!" demeyesiniz.“ (A‘râf 7: 172).

Elest “değil miyim” anlamında bir soru kelimesi olup Allah, bütün ruhları yarattığında onlara “Ben sizin Rabbiniz değil miyim?” diye sormuştu. Edebiyatta daha çok “Elest Bezmi” olarak geçer (Pala 1989: 152). Müminler, elest meclisinde verdikleri sözlerini unutmazlar, ezelden beri muhabbet ehli olduklarını ifade ederler.

İslâm ezelde mu’miniz muhabbet ehliyiz yâ Resûla’llâh

Elestü bi-Rabbikum fermânının kurbânıyız yâ Resûla’llâh (51/2)

3.1.2. Al-i İmrân Süresi

Ulü’l-elbâb (أُولُوا الْأَبَابِ) Elbâb, lüb (iç, öz, akü, kalb) kelimesinin çoğuludur. Ulü’l-elbâb" akıl sahipleri, akıllı kimseler demektir (Yılmaz 1992: 156).

“Kitabı sana O indirdi. Onun bazı ayetleri muhkemdir (ki) onlar Kitabın anasıdır. Diğerleri de müteşabih (birbirine benzeyen, sonucu tam bilinmeyen)dir. Kalplerinde eğrilik olanlar, fitne çıkarmak, uyardığı sonuca uğra(yıp belalarını bul)mak için onun müteşabih ayetlerinin ardına düşerler. Oysa onun te’vili (uyardığı sonucun ne zaman gerçekleşeceği)ni Allah’tan başka kimse bilmez. İlimde ileri gidenler: "Ona inandık, hepsi Rabbimiz katındandır" derler. Sağduyu sahiplerinden başkası düşünüp öğüt almaz.” (Al-i İmrân 3/7).

Muhabbet yolunda dinin hükümleri âşıklar için yol gösterici bir sığınaktır. Akıl sahipleri Allah'ın hükümlerine ve Hz. Peygamber'in sünnetine sığınır.

*Muhabbet iştiyâkında şerî'at 'âşîka rehber
Ulû'l-elbâba zâhirdir penâhi yâ Resûla'llâh (262/2)*

3.1.3. Bakara Sûresi

Alleme'l-esmâ (وَعَلَّمَ آدَمَ الْأَسْمَاءَ) “(Hz. Âdem'e) isimleri öğretti.” anlamına gelmektedir.

Âdem'e isimlerin tümünü öğretti, sonra onları meleklere sunup: "Haydi, doğru iseniz onların isimlerini bana söyleyin," dedi. (Bakara 2/31) Tasavvufta, Rabb'in sıfatlarının mazharı olarak yaratılan insanın bu yaratılış gayesine çok yer verilir (Yılmaz 1992: 20).

Âşık, yanan bağı için Hz. Peygamber'den ilahî aşk şarabı ve şefaet isteğinde bulunur. Kurtuluş yolu, “alleme'l-esmâ” ayetindeki yaratılış gayesindeki hakikate bağlıdır.

*Şefâ'at mürg-ı rûh ister necâtı alleme'l-esmâ
Harâretten yanar bağı şarâb vir yâ Resûla'llâh (113/2)*

Lâ havfun aleyhim ve lâhum yahzenûn (وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ) “Onlara korku yoktur ve onlar üzülmeceklerdir.” anlamına gelmektedir.

“Hayır, kim işini güzel yaparak özünü Allah'a teslim ederse, onun mükâfatı, Rabbinin yanındadır. Onlara korku yoktur ve onlar üzülmeceklerdir.” (Bakara 2/112).

Mine'l-meşrik ile'l-mağrib ifadesi Kur'ân-ı Kerîm'de (مِنَ الْمَشْرِقِ فَأْتِ بِهَا) (مِنَ الْمَغْرِبِ) şeklinde geçmektedir. Bu lafız, “doğudan batıya doğru” anlamındadır.

“Allah, kendisine hükümdarlık verdi diye (şımararak) Rabbi hakkında İbrahim'le tartışanı görmedin mi? İbrahim: "Benim Rabbin O'dur ki yaşatır, öldürür" demişti. "Ben de yaşatır, öldürürüm" dedi. İbrahim: "Allah, güneşi doğudan getirir, sen de onu batıdan getir!" deyince inkâr eden o adam şaşırıp kaldı. Allah, zalim toplumu doğru yola iletmez.” (Bakara 2/258).

Aşk külâhını giyen âşık, yazdığı na‘tın doğudan batıya her mekânda okunmasını istemektedir.

*Mine’l-meşrik ile’l-mağrib okunsun nâmıma na‘tın
Hasan Hilmî giyer ‘aşkın külâhı yâ Resûla’llâh (262/3)*

Ve eta’nâ (وَاطْعْنَا) itaat ettik anlamına gelmektedir. Bu ibare Kur’ân’da semi’nâ lafzıyla birlikte birçok ayette geçmektedir: (Bakara 2/285; Nisa 4/46; Mâide 5/7; Nûr 24/51).

“Elçi, Rabbinden, kendisine indirilene inandı, mü’minler de. Hepsi Allah’a, meleklerine, Kitaplarına ve peygamberlerine inandı. "O'nun elçilerinden hiçbirini diğerinden ayırt etmeyiz" (dediler). Ve dediler ki: "İşittik, ita‘at ettik! Rabbimiz, (bizi) bağışlamayı dileriz. Dönüş(ümüz) sanadır!” (Bakara 2/285).

Kâbe’nin içini (gönlü) adil olan şeriat hükümleri temizler. Maddî imkânları uygun olan iman ehli kişilerin Kâbe’yi ziyaret etmeleri Allah’ın emridir.

*Derûn-ı Ka‘beyi tathîr iden ‘âdil şerî‘atdır
Ziyâret ehl-i îmâna eta’nâ yâ Resûla’llâh (160/2)*

3.1.4. Cin Sûresi

Semi’nâ (سَمِعْنَا) “Biz işittik.” anlamına gelmektedir. Semi’nâ lafzı Cin Sûresi dışında birçok ayette de geçmektedir.

“De ki: Cinlerden bir topluluğun Kur’ân dinleyip şöyle dedikleri bana vahyolundu: "Biz harikulade güzel bir Kur’ân dinledik.” (Cin 72/1).

Âşıklar, ezel meclisinde verdikleri sözün gereğini yerine getirmek için gayret ederler. İlahî aşk yolcuları Allah’ın hitaplarına karşılık “Biz işittik.” derler.

*Hasan Hilmî hamâllıktan halâs olmaz ne hikmetdir
Semi’nâ tâ ezel yâr-ı ‘aşkın yüklendim yâ Resûla’llâh³ (65/5)*

³ Beytin ikinci mısrasında vezin bozuktur.

3.1.5. Enbiyâ Sûresi

Rahmeten li'l-âlemîn (رَحْمَةً لِّلْعَالَمِينَ) âlemlere rahmet anlamındadır.

“(Ey Muhammed) Biz seni ancak âlemlere rahmet için gönderdik.” (Enbiyâ 21/107).

Hz. Peygamber âlemlere rahmet olarak bütün insanlara gönderilmiştir. Âşıklar, acizliklerinin, eksikliklerinin idrakinde olarak şefaât dileğinde bulunurlar.

Sâ'ilem ihsân senin âcizem noksân benim

Rahmeten li'l-âlemînsin yâ Muhammed Mustafâ (133/2)

3.1.6. Fâtiha Sûresi

“Bi'smi'llâh” besmelenin kısaltılmış şeklidir. Kur'ân-ı Kerîm'de Tevbe Sûresi haricinde tüm sûrelerin başında bulunur. “el-Hamduli'llâh” (الْحَمْدُ لِلَّهِ) ise Fatiha Sûresi'nin ilk ayeti olup “Hamd Allah'adır.” anlamındadır.

“1. Rahman ve Rahim Allah'ın adıyla 2. Âlemlerin Rabbi (sahibi, yetiştiricisi) Allah'a hamdolsun.” (Fatiha 1/1-2). İslâmî ilimler terminolojisinde bütün yaratıkların, kendi dilleriyle Allah'ı anmaları ve övmelerine hamd denir (Yılmaz 1992: 61).

Hasan Hilmî bi'smi'llâh lafzına yer verirken bu lafzı Fâtiha Sûresi'ndeki el-Hamduli'llâh ayetiyle birlikte iktibas etmiştir. Şair inançlı biri olarak işlerine besmeleyle başladığını ve Allah'ın yaptığı iyilikler için hamd ettiğini ifade etmektedir.

Hasan Hilmî içer s d den be  memeli inekdir o

Dir bi'smi'llâh el-hamdu li'llâh All h ker mdir y  Resûla'llâh
(145/3)

3.1.7. Fecr S resi

Ve'l-fecr (وَالْفَجْرِ) Fecr S resi'nin ilk ayetidir. *Andolsun fecre (tan yeri a armasına)* (Fecr 89/1).

Hz. Muhammed'in Mekke'den Medine'ye hicretinde evinde kaldığı Eb  Eyy be'l-Ensârî fakirlikle övünür ve Fecr S resi'ni sıkça okurdu.

*İderdi fakrıyla fahrı okurdu vird-i ve'l-fecri
Ebâ Eyyûbe 'l-Ensârî sahâben yâ Resûla'llâh (76/3)*

İrci'î (إِرْجِي) kelime anlamı olarak “dön” demektir. *Razı edici ve razı edilmiş olarak Rabbine dön!* (Fecr 89/28).

Yüce Allah'ın “dön” hitabına mazhar olan “nefs-i mutmainne” merhalesindeki âşıkların ruhu aslına döner. Âşıklar, Allah'ın kendilerinden hoşnut olmasını isterler.

*Hitâb-ı irci'î râci'-i rüçû' eyler bu rûh aslâ
Yetişdir ravzana râzî selâmı yâ Resûla'llâh (28/3)*

3.1.8. Fetih Sûresi

İnnâ fetahnâ (إِنَّا فَتَحْنَا) “Biz sana apaçık bir fetih verdik.” (Fetih 48/1) anlamındadır. Bu sûrede, Hz. Muhammed'e Mekke'nin fethi müjdelenmiştir. Adı anılan sulhu Hayber'in fethi takip etmiş, çok geçmeden Mekke-i Mükerrerme müşriklerin elinden alınmıştır (Yılmaz 1992: 79).

Fetih Sûresi, Hz. Peygamber'e ve tüm Müslümanlara bir müjde niteliğindedir. Müslümanların bu ayetteki mesajları idrak etmesi istenmektedir.

*Beşâret sûre-i İnnâ fetâhnâ yâ Resûla'llâh
Okundu âyet-i fermân semî'nâ yâ Resûla'llâh (160/1)*

3.1.9. Hadid Sûresi

Hüve'l-evvel hüve'l-âhir (هُوَ الْأَوَّلُ وَالْآخِرُ) ayeti Allah'ın ilk ve son olduğunu ifade etmektedir.

“O, ilktir (kendisinden önce hiçbir varlık yoktur,) sondur (kendisinden sonra hiçbir varlık yoktur. Her şey yok olurken O kalacaktır,) zahirdir (delilleriyle varlığı gün gibi açıktır,) batındır (zatının hakikati gizlidir, akıllar O'nun özünü idrak edemez,) O, her şeyi bilendir.” (Hadid 57/3).

Eşsiz bir inci gibi olan Hz. Muhammed'in (s.a.v.) yüzü suyu hürmetine güneş doğar. Bu sabit hakikati gerçekleştiren ise hem ilk ve hem son olan Allah'tır.

Hüve'l-hak dürr-i yek-tâdan tulû' eyler güneş zâhir
Hüve'l-evvel hüve'l-âhir tahakkuk yâ Resûla'llâh (330/2)

3.1.10. İhlâs Sûresi

Kul hüve'llâh (قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ) ayeti “De ki O Allah birdir.” anlamındadır.

1. De ki: O Allah birdir. 2. Allah Samed'dir (“Tam, eksiği olmayan, her şey Kendisine muhtaç olduğu halde, Kendisi hiçbir şeye muhtaç olmayan) demektir. (İhlâs 112/1-2)

Kul hüve'llâhdan nurlu rahmetler yağar, âşıklardan bu ilahî rahmet şarabının sunulduğu kadehlerden içmesi istenilmektedir.

Sehâb-ı kul hüve'llâhdan yağar nûrân-ı rahmetler
Buyursun 'âşıkân gelsün kadâhim yâ Resûla'llâh (39/3)

Allâhu's-samed (اللَّهُ الصَّمَدُ) Allah'ın samed isminden bahsetmektedir. Şair, “kul hüve'llâhu ehad” ayeti ile muhabbet arasında ilgi kurmuştur. Âşıkların dayanağı, dostu Allâhu's-sameddir.

Muhabbet kul hüve'llâhu ehaddır yâ Resûla'llâh
Enîsim hem celîsim Allâhu's-sameddir yâ Resûla'llâh⁴ (276/1)

3.1.11. Kevser Sûresi

Kevser Sûresi ismini ilk ayette geçen (إِنَّا أَعْطَيْنَاكَ الْكُوفِرَ) Kevser kelimesinden almaktadır. “Biz sana Kevser'i (bol ni'met, ilim ve büyük şeref) verdik.” (Kevser 108/1).

Kevser Sûresi, Allah tarafından indirilen saf, temiz ve şifa verici bir içecektir.

Nüzûl itdi musaffâdır mübârek sûre-i Kevser
Şarâb-ı 'ayn-ı kudretten şifâdır yâ Resûla'llâh (170/2)

3.1.12. Ncem Sûresi

Klasik Türk edebiyatı metinlerinde sıkça geçen “kâb-ı kavseyn” (قَابَ) “iki yay kadar”, “ ev ednâ” (أَوْ أَدْنَى) “veya daha yakın, “Sidre-i a'lâ”

⁴ Beytin ikinci mısrasında vezin bozuktur.

(سِدْرَةَ الْمُنْتَهَى) en uzak noktadaki sidre ağacının yanında anlamlarına gelmektedir.

“(Hz. Muhammed ile arasındaki mesafe) İki yay uzunluğu kadar yahut daha az kaldı. (Necm 53/9) Sidretü'l-Münteha (uzak ağaç)ın yanında.” (Necm 53/14).

Tasavvufta geçen “kâb-ı kavseyn” vücutta bulunan sıfatların Hak ile birleşmesidir. Bunun üzerinde “ev ednâ” makamı vardır ki Allah’ın zatıyla bir olma anlamına gelir (Baltacı 2011: 95). Bu ayetlerde Miraç olayına telmih vardır.

Allah’a yakınlığı dolayısıyla Hz. Peygamber’in makamı, şerefi yücedir. Miraç olayını inkâr edenler Ebû Cehil gibi kâfir olur.

*Kemâlin leyle-i Mi‘râc irişdin **kâb-ı kavseyne**
Bunu inkâr iden kâfir Ebû Cehil’dir yâ Resûla’llâh (149/4)*

*Makâmın zât-ı **ev ednâ** ‘urûcun **sidre-i a’lâ**
Nüzûlun **kâb-ı kavseyn** şerefdir yâ Resûla’llâh (203/2)*

3.1.13. Nisâ Sûresi

Fenkihu’l-âyât (فَأَنْكِحُوا) nikâh hakkındaki ayetten iktibastır.

“Şayet öksüz (kızlarla evlendiğiniz takdirde onlar) hakkında adaleti yerine getiremeyeceğinizden korkarsanız, size helal olan kadınlardan ikişer, üçer, dörder alın. O kadınlar arasında da adalet yapamayacağınızdan korkarsanız bir tane alın yahut ellerinizin altında bulunanlarla (cariyelerle) yetinin. Cevr (ve haksızlık) etmemeniz için en uygun olan budur.”(Nisâ 4/3).

Şair, bu ayetteki emirlere uyararak yasaklardan kaçındığını ve nikâhlandığını ifade etmektedir.

*Evâmirdir kabûl itdik delîlim **fenkihu’l-âyât**
Menâhîden hazer kıldık nikâhen yâ Resûla’llâh (79/2)*

3.1.14. Nûr Sûresi

Nûrun ‘alâ nûr (نُورٌ عَلَى نُورٍ) ışığın parıl parıl olması anlamındadır.

“(Öyle mübarek bir ağaç) Ki, neredeyse ateş değmese de yağı ışık verir. Işığı parıl parıldır. Allah, dilediği kimseyi nuruna iletir. Allah insanlara misaller verir. Allah her şeyi bilir.” (Nûr 24/35).

İman ehli kişilerin namaz kılmaları nur üstüne nur gibidir. İman ve amel ilişkisi gönüllere huzur verir. Müminler huşû (korku ile karışık sevgiden gelen edepli bir hâl) içinde olmalıdır.

*Muvahhid mü'min-i kâmil huşû' eyler namâz kılsa
Namâzı ehl-i îmânın nûrun 'alâ nûrdur yâ Resûla'llâh⁵ (82/2)*

3.1.15. Sâd Sûresi

Nefahu fihi min rûhî (وَنَفَخْتُ فِيهِ مِنْ رُوحِي) “İnsanlara kendi ruhumdan üfördüm.” anlamındadır.

“Onu biçimlendirip ona ruhumdan üflediğim zaman derhal ona secdeye kapanın!” (Sâd 38/72). Bu lafız Hicr Sûresi 15/29’da da geçmektedir.

Allahu Te’âlâ, Hz. Âdem’e ruhundan üflemiştir. Tüm ruhlar, bu duruma şahittir. Allah’ın ilmi cümle ruhların yaratılması gibi geniş ve sonsuzdur.

*Hasan Hilmi müşâhidir misâl-ı vâsi ‘u’l-ervâh
Nefahu fihi min rûhî muhîdir yâ Resûla'llâh (55/4)*

3.1.16. Tâhâ Sûresi

Tâhâ (طه) Sûresi’nde (20/1) genel olarak Hz. Musa’nın peygamberliğinden söz edilmektedir. Tâhâ Sûresi’ni okuyan âşık Hz. Muhammed’in güzelliğini şerh edebilir. Rahmet vesilelerinden biri olan teheccüd (gece namazı) Hz. Peygamber’in kıldığı namazlardandır.

*Cemâlin şerh ider âşık okursa sûre-i Tâhâ
Teheccüd kıldığın rahmet ayândır yâ Resûla'llâh (234/2)*

⁵ Beytin ikinci mısrasında vezin bozuktur.

3.1.17. Yâsîn Sûresi

Yâsîn Sûresi (يس) na'tlarda sıkça kullanılır. Bu ayet (36/1) yüce Peygamber'i Cenâb-ı Hakk'ın diliyle öven bir hitap ve sıfat olarak ele alınır (Yeniterzi 1993:102).

Yâsîn Sûresi'ni ezberlemek zihinlere ve gönüllere huzur verir. Vefat edenler için bu sûrenin okunması ise bir sevap vesilesidir.

*Hasan Hilmi gönül hâfız zihinde sûre-i Yâsîn
Sevâbı cümle mevtâya sereyândır yâ Resûla'llâh (234/3)*

3.1.18. Zâriyât Sûresi

Fefirrû hak ile'llâhî (فَفِرُّوا إِلَى اللَّهِ) “Öyleyse Allah'a firar edin.” anlamına gelmektedir.

“O halde Allah'a kaçın, ben size O'nun tarafından görevlendirilmiş apaçık bir uyarıcıyım.” (Zâriyât 51/50).

Lî-ma'a'llâh, “Benim Allah ile öyle anlarım olur ki ne bir mukarreb melek ne de gönderilmiş bir nebi öyle bir yakınlığı elde edebilir.” Mealinde rivayet edilen sözden alınmadır (Yılmaz 1992: 115). Âşıklar, Allah'ı zikretmeli, Allah'la birlikte olmalıdır. Gönüller, Allah'a sığınmakla huzura ve kurtuluşa erer.

*Harîmî lî-ma'a'llâhda Hasan Hilmi sıfâtü'z-zât
Fefirrû hak ile'llâhî gönüldür yâ Resûla'llâh (322/3)*

3.1.19. Zuhruf Sûresi

Nahnü kasemnâ (نَحْنُ قَسَمْنَا) “Biz taksim ettik.” anlamındadır.

“Rabbinin rahmetini onlar mı bölüştürüyorlar? Dünya hayatında onların geçimliklerini aralarında biz taksim ettik ve onlardan kimini ötekine derecelerle üstün kıldık ki biri, diğerine iş gördürebilsin. Rabbinin rahmeti, onların toplayıp yığıdıklarından daha hayırlıdır.” (Zuhruf 43/32).

Manevî gıdaların anahtarı “nahnü kasemnâ” ayetidir. Âşıklar, Allah'ın verdiği maddî ve manevî rızıklara rıza göstermelidir. Cennette bulunan ve kökü göklerde dalları aşağıda olan Tuba ağacının meyvesi ise tarikattır.

*Gidâ-i ma'nevî miştâh bize **nahnü kasemnâdır**
Diraht-ı meyve-i Tûbâ tarikat yâ Resûla'llâh (22/2)*

3.1.20. Zümer Sûresi

Lâ-taknetû (لَا تَقْنَطُوا) “Ümit kesmeyiniz.” anlamındadır.

“(Tarafımdan onlara) De ki: “Ey nefislerine karşı aşırı giden kullarım, Allah'ın rahmetinden umut kesmeyin. Allah bütün günahları bağışlar. Çünkü O, çok bağışlayan, çok esirgeyendir.” (Zümer 39/53).

Günahkâr olan müminler, bu ayetten hareketle ne kadar suçlu olurlarsa olsunlar Allah'ın rahmetinden ve affediciliğinden ümit kesmemelidir.

*Hüsni zannım kendime yok nefsimin 'isyânı çok
Rahmetinin haddi yok **lâ-taknetû** îmânımız (Manzum biyografi/27)*

Enîbü (وَأَنِيبُوا إِلَى رَبِّكُمْ) Allah'a yönelmek anlamındadır.

“Size azab gelip çatmadan Rabbinize dönün, O'na teslim olun. Sonra size yardım edilmez.” (Zümer 39/54).

Allah'a yaklaşmak, yönelmek bir şükür vesilesidir. Allah'a biat etmek, ondan yardım dilemek gerekir.

*Nasîb oldu bi-hamdi'llâh **enîbü** hırkasın geydim
Şükür bi'at elin viridin kerîmsin yâ Resûla'llâh (4/2)*

3.2. Manen İktibaslar

Hasan Hilmî *Divanı*'nda lafzî iktibaslar dışında ayetteki anlama uygun alıntılar da yapılmıştır.

3.2.1. İsrâ Sûresi

Kur'ân-ı Kerîm'de geçen makamen mahmuden lafzı (مَقَامًا مَحْمُودًا) mahşer günü Hz. Muhammed'e verilecek sancağın adıdır. Bu sancak diğer peygamberler, ermişler ve Hz. Muhammed'in ümmetinin toplandığı bir sığınak olacaktır. (Yılmaz 1992: 119).

“Ayrıca sana özgü olarak gecenin bir kısmında da Kur’ân okuyup namaz kılmak üzere uyan! Rabbinin seni güzel bir makama ulaştırması umulur.” (İsrâ 17/79)

Âşıklar, Allah’a kulluğun gereğini yerine getirdikten sonra Hz. Peygamber’i överler, onun güzel makamına hayran olurlar.

Seni vasf eyledi bi ’z-zât sıfât-ı abd ile ma ’bûd

Makâmın cennet-i Mahmûd hayrân oldum yâ Resûla ’llâh (26/3)

3.2.2. Tebbet Sûresi

Ebû Leheb ismi Tebbet Sûresi’nde (تَبَّتْ يَدَا أَبِي لَهَبٍ وَتَبَّ) şeklinde geçmektedir.

Asıl adı Abdü'l-Uzzâ olan Ebû Leheb çabuk kızıp kızardığından dolayı "Alev babası" lakabı ile tanınmış bir İslâm düşmanıdır. Hz. Peygamber'e eziyet etmekten zevk alırdı. Bu azılı İslâm düşmanının eşi Ümmü Cemil, diken toplar, Peygamber’in geçeceği yollara atardı. Bu yüzden bu kadına “odun hamalı” denilmiştir (Yılmaz 1992: 62).

“Ebû Leheb’in iki eli kurusun (yok olsun o); zaten yok oldu ya.” (Tebbet 111/1). Küfür üzere ölen odun taşıyıcısı Ebû Leheb, cehennemde yanacaktır.

Hasan Hilmî Ebû Leheb hateb hammâlî oldıysa

Yanar yarın cehennemde hatabdır yâ Resûla ’llâh (108/4)

3.3. Telmih Yoluyla İktibaslar

Telmih, söz arasında kastedilen bir şeyi manalı olarak söyleme anlamındadır (Devellioğlu 1997: 1071). Hasan Hilmî *Divanı*’nda bazı ayetlere telmih yoluyla göndermeler yapılmıştır.

3.3.1. Kadr Sûresi

Leyle-i Kadr (لَيْلَةُ الْقَدْرِ) Kadir gecesi anlamındadır. “Biz o (Kur’ânı) Kadir gecesinde indirdik” (Kadr 97/1). Kur’ân-ı Kerîm’in indirildiği Kadir gecesinde namaz kılanlar, sırat köprüsünü yıldırım gibi hızlı geçerler.

Namâz-ı leyle-i Kadri kılanlar yâ Resûla ’llâh

Sırâtı yıldırım gibi geçerler yâ Resûla ’llâh (163/1)

3.3.2. Kehf Sûresi

Ashâb-ı Kehf (أَصْحَابَ الْكَهْفِ) mağara sahipleri/ arkadaşları anlamındadır.

“Yoksa sen, sadece Kehf ve Rakim sahiplerinin bizim şaşılacak ayetlerimizden olduklarını mı sandın? (onlardan başka çok daha acayip ayetlerimiz vardır. Arzı yeşertip sonra kurutmamız da şaşılacak ayetlerimizden değil midir?)” (Kehf 18/9).

Tasavvufta kehf, müritlerin sığındığı ve barındığı yer anlamına gelmektedir. Ashâb-ı Kehf’in köpeği olan Kitmîr, tasavvufta sûfi olmadığı halde sûfilerin arasında bulunan kimse anlamındadır. Derviş ve müritler bir köpek sadakatiyle şeyhlerinin kapısında beklemeyi ve ulumayı en büyük şeref bilirlir (Uludağ 2001: 216).

Âşık, Ashâb-ı Kehf gibi geçici bir uykuya daldığını ve bu ilahî aşk yolculuğunda cennete gideceğine inanılan Ashâb-ı Kehf’in Kitmîr adlı köpeği gibi olmak istediğini ifade etmektedir.

*Bugün Ashâb-ı Kehf oldum uyur mıyım yâ Resûla’llâh
‘Aceb Kitmîr’ine Kitmîr olur mıyım yâ Resûla’llâh* (21/1)

3.3.3. Nisâ Sûresi

Fî-sebîli’llâh (فِي سَبِيلِ اللَّهِ) Allah yolunda demektir. Bu lafzî iktibas Kur’ân-ı Kerîm’de birçok ayette geçmektedir.

“İnananlar Allah yolunda savaşırlar, inkâr edenler de tağut yolunda savaşırlar. O halde Şeytanın dostlarıyla savaşın, çünkü şeytanın hilesi zayıftır.” (Nisâ 4/76).

Riyazet, nefsi arzu ettiği şeylerden mahrum ederek kullukla gemlemek ve ahlakî güzelleştirmektir (Baltacı 2011: 126). Nefisle mücadele, savaşta düşmanla mücadeleden daha zordur. Hak yolunun yolcuları öncelikle dünya ve içindekilere karşı nefsinin kanaatle terbiye etmelidir.

*Hasan Hilmî riyâzetle kırar nefsi helâk eyler
Mücâhid fî-sebîli’llâh gazâ idersem yâ Resûla’llâh* (326/3)

3.3.4. Şu‘arâ Sûresi

Na‘îm cennet ifadesi ayette (جَنَّةِ النَّعِيمِ) şeklinde geçmektedir. Nimeti bol olan cennet anlamındadır.

“Beni ni‘meti (bol olan) cennetinin varislerinden kıl” (Şu‘arâ 26/85).

Varlık meyvesi Hz. Muhammed muhabbetidir. Hz. Muhammed’in zatını nimeti bol olan cennete benzetmek hatadır.

*Na‘îm cennete teşbîh ki hâşâ eylemem zâtın
Muhabbet meyve-i kudret ki sensin yâ Resûla’llâh (42/2)*

3.3.5. Tîn Sûresi

Tûr-ı Sînâ (وَطُورِ سَيْنَانَ) şiirlerde Hz. Musa’ya telmih eder. “Sina Dağına and olsun.” (Tîn 95/2)

Gönül manevî gıdalara mazhar oldukça kendini Tûr-ı Sînâ dağına çıkmış gibi hisseder.

*Gönül gökler gibi gürlere çıkarsa Tûr-ı Sînâ’ya
Hasan Hilmi nazar kılma mu‘akkid yâ Resûla’llâh (177/3)*

3.3.6. Tûr Sûresi

Beyt-i ma‘mûr (وَالْبَيْتِ الْمَعْمُورِ) kelime anlamıyla bayındır ev anlamındadır. “Ma‘mur (bakımlı, şen) eve (Kâ‘be’ye) and olsun ki!” (Tûr 52/4).

Kâbe, düşmanların her türlü saldırılarından emin olduğu, Allah’a ibadet edilen ilk mabet ve ilk toplantı yeri olması dolayısıyla “Beytü’l-atîk” adını alır. Kur’ân-ı Kerîm’de Hac, 22/29’da bu ifade geçmektedir (Yılmaz 1992: 30).

Kâbe için kullanılan “beyt-i ma‘mûr ve beyt-i atîk” Müslümanların kiblesidir. Ezel ilminin yazısı gönüldeki muhabbet Kâbe’si gibi varlığını sürdürmektedir.

*Nûsha-i ‘ilm-i ezel nahnu kasemnâ Ka‘bemiz
Beyt-i ma‘mûril-‘atîkdır yâ Resûlallâh gönül (23/2)*

3.3.7. Yûnus Sûresi

Dârü's-selâm (دار السَّلام) esenlik yurdu anlamındadır. “Allah; esenlik yurduna çağırır ve dilediğini doğru bir yola iletir.” (Yûnus 10/25).

Sekiz cennet vardır; bunlardan birinin adı "Dârü's-selâm"dır. Yüce Allah din koymuş ve bunu yaymak için peygamber göndermiştir. Bunun asıl sebebi kullarını iki cihanda mutluluğa kavuşturmaktır (Yılmaz 1992: 162).

Muhabbet ehli için Hz. Peygamber gerçekte vefat etmemiştir. Onun mübarek ravzası (kabri) âşıklar için bir esenlik yurdudur.

Memât olmaz muhabbetdir vefâtın hayyü'l-insândır
*Değişmem ravzana **Dârü's-selâmi** yâ Resûla'llâh (28/4)*

Sonuç

Klasik Türk edebiyatı şairlerinin beslendiği kaynaklardan biri de Kur'ân-ı Kerîm'dir. Şairler, ayetlerden iktibaslar yaparken bazen lafzen ve manen bazen de telmih yoluyla göndermelerde bulunmuştur.

Na't türünde kaleme alınan şiirlerde ayet iktibasları sıkça kullanılmıştır. Na't türünün XIX. yüzyıldaki temsilcilerinden biri olan Hasan Hilmî Edirnevî Hz. Peygamber sevgisini dile getirirken Kur'ân'a, hadislere, peygamber kıssalarına ve tasavvufla ilgili kavramlara pek çok kez müracaat etmiştir. Mutasavvıf bir şair olan Hasan Hilmî Edirnevî, *Divanı*'nda 1258 beyitte 27 sûrede geçen ayet iktibaslarına yer vermiştir. İktibas edilen ayetlerin konuya uygunluğuna özen gösterilen *Divan*'da, daha ziyade çok bilinen ayetler işlenmiştir. Hasan Hilmî Edirnevî, ayetlerin aktarımında Kur'ân-ı Kerîm'de geçen bazı olaylara anlam yönüyle telmihte bulunmuştur. Şairin *Divanı*'nda yer verdiği ayetler, daha çok lafzî olarak iktibas edilmiştir. Bu durum Hasan Hilmî'nin Kur'ân-ı Kerîm'i şiirde kullanabilecek derecede iyi bildiğini göstermektedir. Şair *Divanı*'nda oldukça sade bir dil kullanmıştır. Hasan Hilmî Edirnevî'nin na't türündeki bu eserinde mana ve mesaj, sanat yapma gayesinin önüne geçmiştir.

Hasan Hilmî, genel olarak ayetleri söylemek istediği konuya uygun bir bağlamda, ifade etmiştir. *Divanı*'nda geçen ayet iktibasları dikkate alınırsa Hasan Hilmî'nin şiirlerinde İslâmî kaynakların ve kültürün rolünün ne kadar önemli olduğu görülecektir.

Kaynaklar

- Akün, Ömer Faruk (2013). *Divan Edebiyatı*. Ankara: İSAM Yayınları.
- Ateş, Süleyman (1975). *Kur'ân-ı Kerîm ve Yüce Meali*. Ankara: Kılıç Kitabevi.
- Azar, Birol (2015). “Türâbî Dedebaba Divanı'nda İktibaslar”. *Littera Turca Journal of Turkish Language and Literature* C. 1, S.2, s. 1-10.
- Canım, Rıdvan (2012). *Divan Edebiyatında Türler*. Ankara: Grafiker Yayınları.
- Cunbur, Müjgân (2004). “Hasan Hilmî md.”, *Türk Dünyası Ortak Edebiyatı-Türk Dünyası Edebiyatçıları Ansiklopedisi*, C. IV, Başkan: Sadık Tural, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı.
- Çelik, Nilüfer (2001). “Fuzuli'nin Türkçe Divanında Geçen Ayetler ve Yorumları”. *İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 6, s. 132-148.
- Demirci, Muhsin (2011). *Tefsir Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: M. Ü. İlahiyat Fakültesi Yayınları.
- Devellioğlu, Ferit (1997). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat*. Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları.
- Ece, Selami (2002). “İktibas”. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 9, s. 39-53.
- Ekici, Hasan (2010), *Hasan Hilmî Edirnevî Divanı (İnceleme-Metin)*. Yüksek Lisans Tezi. Malatya: İnönü Üniversitesi.
- Erkul, Rasih (2017). “Birri Mehmed Dede Divânı'nda Âyetlerden İktibâslar”. *MCBÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 15, S. 3, s. 97-104.
- Kaplan, Yunus (2017). “Kur'an Sûrelerine Dair Yazılmış Manzum Bir Örnek Daha: Senâ'î ve Suverü'l-Kur'an'ı”. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi (SUTAD)*, S. 41, s. 1-12.
- Keleş, Reyhan (2016). *Divan Şiirinde Ayet ve Hadis İktibasları*. İstanbul: Kitabevi Yayınları.

Kuzubaş, Muhammet (2003). “Divan Şiirine Kaynaklık Etmesi Bakımından Kur’ân”. *Diyanet İlmî Dergi*, Yaz, s. 101-116.

Pala, İskender (1989). *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*. Ankara: Akçağ Yayınları.

Sazlık, Fatma (2010). *Hasan Hilmî Hayatı, Edebî Kişiliği, Divanı ve Divanı'nın İncelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi. Afyonkarahisar: Afyon Kocatepe Üniversitesi.

Sevgi, Ahmet (1993). *Merdümî, Tuhfetü'l-İslâm (Manzum Kırk Ayet ve Kırk Hadis Tercümesi)*. Konya: Selçuk Üniversitesi Basımevi.

Uludağ, Süleyman (2001). *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Kabalcı Yayınevi.

Yeniterzi, Emine (1993). *Divan Şiirinde Na't*. Ankara: TDV Yayınları.

Yılmaz, Mehmet (1992). *Edebiyatımızda İslamî Kaynaklı Sözler (Ansiklopedik Sözlük)*. İstanbul: Enderun Kitabevi.

Yılmaz, Mehmet (2013). *Kültürümüzde Ayet ve Hadisler (Ansiklopedik Sözlük)*. İstanbul: Kesit Yayınları.

<http://www.kuranmeali.com/> [Erişim: 05.02.2018]

<http://www.osmanlicaturkce.com/> [Erişim: 22.01.2018]

www.yazmalar.gov.tr/ [Erişim: 19.12.2017]